

Şen, N. (2020). Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığındaki yazılı taşta eski Türk kültürüne ait izler. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 163-175. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.30>

BALIKESİR KAVAKBAŞI KÖYÜ MEZARLIĞINDAKİ YAZILI TAŞTA ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNE AİT İZLER

Öğr. Gör. Nazmi ŞEN

Balıkesir Üniversitesi nazmi.sen@balikesir.edu.tr ORCID

Öz

Mezarlıklar, dünyanın geçiciliğini insanoğluna hatırlatan önemli kültürel mekânlardandır. Mezar taşları ise muhatabına öteki dünyayı anımsatan, ölüm gerçeğini gözler önüne seren değerli kılavuzlardır. Mezar taşları Türk boy ve topluluklarının dili, kültürü, sanatı ve mimarlık anlayışı hakkında bilgiler içermesi yönünden önem arz etmektedir. Türk boy ve topluluklarına ait bazı mezarlıklarda, yaşayanların ve ölmüş olanların dünya görüşünü içeren, o bölgede yaşayan halk tarafından yaptırılan ve ziyaretçilerine bütün mezarların ortak fikrini yansıtan sembolik yazılı taşlar bulunabilmektedir. Bu çalışma ile Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığındaki yazılı taşta, eski Türk kültürüne ait öğeleri tespit etmek amaçlanmıştır. Yazılı taşta “Gök Tanrı, eski Türk şehirleri, tarihî Türk şahsiyetleri, Orhun Yazıtları’ndan bir ifade ve ocak kültü” olmak üzere eski Türk kültürüne ait unsurlar saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yazılı taş, mezarlık, mezar taşı, Çepni, eski Türk kültürü.

TRACES OF OLD TURKISH CULTURE IN INSCRIBED STONE IN BALIKESİR KAVAKBAŞI VILLAGE GRAVEYARD

Abstract

Graveyards are important cultural sites that remind mankind of the temporal of the world. Gravestones are valuable guides that remind the interlocutor of the afterlife and reveal the truth of death. The gravestones are important because they contain information about the language, culture, art, and architectural understanding of Turk tribes and communities. Some graveyards belonging to Turk tribes and communities have symbolic inscribed stones that reflect the world view of the inhabitants and the deceased, which were built by the people living in that region and which reflect the common view of all the graves to their visitors. With this study, the inscribed stone in the Balıkesir Kavakbaşı village graveyard was intended to identify elements belonging to the ancient Turkish culture. The inscribed stone identified elements belonging to the ancient Turkish culture, including “Tengri, ancient Turkish cities, historical Turkish personalities, an expression from the Orhun Inscriptions and cult of the seedbed.”

Keywords: Inscribed stone, graveyard, gravestone Çepni, old Turkish culture.

Ø. Giriş

Türk yaşayış ve inanışında mezarlıkların ayrı bir yeri ve önemi vardır. İslamiyet'ten önce ve sonra öldükten sonra hayatın devam edeceğine inanan eski Türk boy ve toplulukları mezarlıkları bir ev gibi kabul etmiştir.

Saka, Hun, Avar, (Kök)türk, Uygur ve Kırgız... dönemlerinin hepsinde var olan mezar geleneğinin temelinde, ebedî hayata intikal eden, sonsuzluğa kavuşan kişiye ev (eb, öy, üy) yapma, oba (yuba, yuva) yurt, ger, kerekü, çadır kurma düşüncesi yatar (Alyılmaz, 2011, s. 94).

Orhun Yazıtları'nda "türbe, anıt-kabir" anlamında "bark" kavram işaretini bulunmaktadır:

tabgaç : kaganıñ : içreki : bedizçig : itti : anar : adıncıg : **bark** : yaraturt(u)m: *Çin hakanının has sanatçılarını gönderdiler. Onlara olağanüstü bir türbe yaptırttım* (KT G 12; Alyılmaz, 2005, s. 31; Tekin, 2014, s. 22-23).

Nejat Diyarbekirli konuyla ilgili şunları kaydetmiştir:

Sanat tarihimizin mezar mimarisi ile ilgili kısmı Türklerin ata kültürüne bağlılığı dolayısıyla zenginleşmiştir. Onun yapı strüktürünü oluşturan unsurların ana hatlarını Türk kültürünün temellerinde aramamızın gerektiği görüşü giderek ağırlık kazanmaktadır. Tarihin en erken devirlerinden itibaren Türk toplulukları arasında devlet için yararlı hizmetler yapmış, il tutmuş kağanlara, beylere, alperenlere, vatana hizmet etmiş bey ve kağan eşlerine, melikelere, devlet büyüklerine ata kültürüne gösterilen saygı, örf ve âdetlere bağlılık dolayısıyla abidevi mezarlar yapılmış, sanatın büyüdüğü dili ile milletimiz bu "alp soylu" kişilere şükran borcunu ifade etmeye çalışmıştır. Bu abideler Çin'in Kansu eyaletinden Macaristan ovalarına, Anadolu'ya kadar uzayan bozkır kuşağında serpiştirilmiş durumda bulunmaktadır. Tarihin akışı içinde yeryüzünde başka hiçbir millet bu kadar geniş bir alana abidelerini yayamamıştır (Diyarbekirli, 1991, s. 53-62).

Eski Türk devlet, boy ve topluluklarında ölümden sonra da hayatın devam edeceğine inanılmış; ölüm ebedî olan hayata kavuşmada, fanilikten sonsuzluğa ulaşmada her zaman bir araç olarak algılanmıştır (Sağol Yüksekaya, 2009, s. 5). Mezarlıklar yaşamı Tanrı tarafından birlikte, dayanışma içinde topluluklar hâlinde dizayn edilen insanoğlunun yaşamı sonlandığında da bir arada bulunmak / gömülmek zorunda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Alyılmaz, 2015, s. 49).

Mezar taşları, ölenlerin kendilerini temsil eden taşın üzerindeki grafiksel öğeler ve yazılarıyla bir toplumun somut kültürel varlığıdır. Mezar taşlarının dikiliş amacı Cengiz Alyılmaz tarafından şöyle belirtilmiştir:

Mezar taşları önceleri mezarın kime ait olduğunu bildirmek, yerini belirgin duruma getirip unutmamak ve kaybolmasını önlemek amacıyla dikilmişlerdir. Ancak mezar taşları bu işlevlerinin yanında zamanla hem adına mezar taşı yapılan / dikilen kişiyi yüceltip ona değer vermek hem de hayatta kalanlara "ölen"i ve "ölüm"ü unutturmamak amacıyla da dikilir hâle gelmiştir (Alyılmaz, 2016, s. 56).

Günümüzde Türkiye'de köylerden metropollere kadar her bölgede mezar taşı dikme geleneği devam etmektedir. Mezar taşları, inanç farklılıklarından dolayı çeşitlilik göstermektedir. Bazı mezarlıklarda, o bölgede yaşayan ve ölmüş kişilerin dünyayı algılama biçimlerini yansıtan âdeta mezarlığın ortak sesi olan yazılı taşlar bulunmaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığındaki yazılı taş, Alevi-Bektaşî inancına sahip Oğuzların Çepni boyuna mensup köy sakinleri tarafından yaptırılmıştır.

Oğuzların Üçok koluna mensup (Köprülü, 1925, s. 206; Ögel, 1998, s. 344-345) Çepniler hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Çepnilerin yer aldığı en eski yazılı kaynak *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür. Türk boyları hakkında geniş bilgiler içeren eserin Oğuz maddesinde “Türklerden bir boy. Bunlar da Türkmendir. Yirmi iki boydurlar. Her boyun kendi hayvanlarında kendi alamet ve nişanları vardır. Bununla birbirlerini tanırlar” (Ercilasun ve Akkayonlu, 2015, s. 26) şeklinde kısa bir açıklama yapıldıktan sonra Çepni boyunun 21. boy olduğu bilgisi ve kullandıkları damga eserde verilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 28).

Çepnilere ait bilgilerin yer aldığı ikinci eser *Câmiü't- Tevârih*'tir. Reşidüddin Fazlullah'a ait olan eser içerisinde İslami Dönem Oğuznamesi olarak bilinen *Oğuz Destanı*'ni içerisinde barındırmaktadır. Buradaki bilgilere göre Çepnilerin ongunu sungur, umay kuşudur ve Çepniler düşman olan her yerde durmadan savaşan bir boydur (Togan, 1982, s. 52).

Ebulgazi Bahadır Han'ın yazdığı *Şecere-i Terâkime*'de (Türkmenlerin Soykütüğü) Çepni sözcüğü cesur, kahraman olarak tanımlanıp bu boyun kutsal kuşunun umay olduğu belirtilmiştir (Ölmez, 1996, s. 248). Mitolojik bir kuş olan umay kuşu bahtın, devletin, kut'un, mutluluğun; bolluğun, bereketin; analığın, cennetin sembolüdür (Alyılmaz, 2016, s. 344). Türk mitolojisinde kurt dışında anne olarak görülen kavramlardan biri de umay / humay kuşudur (Çoban, 2017, s. 2243). Bu kuşun adı Kırgızlarda Kumay olup akbaba cinsinden bir kuştur. Humay kuşuyla kendini yakan ve sonra yeniden doğan muhteşem Zümrüdüanka kuşu arasında ciddi paralellik görülür (Ateş, 2001, s. 127). Türklere ait birçok efsane, masal ve hikâyede ay erkek güneş dişi olarak algılanır. Bu Umay kültürle bağlantılıdır; çünkü bir tanrıça ya da diğ ruh olan bu ilah aynı zamanda güneşle de ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 2002, s. 25). Hâkimiyetin gökten / Tanrıdan geldiğinin göstergesi olan Umay Ana, Huma / Hüma kuşunda vücut bulmuştur (Elizade, 2008, s. 127).

Çepnilerin Anadolu'ya gelişleri ile ilgili en eski kayıtlar XII. yüzyıla aittir. Çepnilerin Anadolu'ya ilk ne zaman geldikleri tam olarak belli değildir. Ancak XIII. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bektaş Veli'nin ilk müritlerinin Çepniler olduğu iddia edilmektedir (Gölpınarlı, 1995, s. 125). Faruk Sümer, Anadolu'daki dinî hareketlerde Çepnilerin aktif rol aldığını ileri sürmüştür (Sümer, 1992, s. 25).

Anadolu'da Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Orta Anadolu ve Balıkesir çevre köylerinde Çepni yerleşimleri bulunmaktadır. Balıkesir'de yaşayan Çepnilerin söz konusu coğrafyaya gelişleri çok eskilere dayanmayıp XVIII. yüzyılın başlarındadır (Şahin, 2013, s. 79). Balıkesir'e Ahmet Vefik Paşa Dönemi'nde iskân edilen Çepni boyunun yaşadığı yaklaşık 30 köy vardır.

Alevilik inancına sahip Çepnilerde Bektaşîliğe de saygı duyulmaktadır. Hacı Bektaş Veli onların piridir. Çepniler ne zaman Alevi oldukları konusunda, “Anadolu'ya gelmeden önce Horasan bölgesinde bu inancı seçtiklerini” söylemektedirler.

1. Yöntem

Yazılı taşı incelemek amacıyla Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığına iki kez ziyarette bulunulmuştur. Ziyarete yazılı taş dijital fotoğraf makinesiyle elde edilen görüntülerden

hareketle belgelenmiştir. Ayrıca Çepni boyu ve mezarlık hakkındaki bazı bilgilere nicel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği ile ulaşılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Yazılı Taşın Bulunduğu Yer

Anılan yazılı taş Balıkesir-Altıeylül ilçesi sınırları içerisindeki Balıkesir-Savaştepe yolunun yaklaşık yirminci kilometresinde bulunan Kavakbaşı köyü (Bahçedere)¹ mezarlığında bulunmaktadır.

Harita 1: Yazılı taşın bulunduğu bölgeyi gösteren harita²

Kaynak kişiden³ alınan bilgilere göre yaklaşık 150 kişinin yaşadığı köyün sürekli sakinlerinin yaşları 40 yaş üstüdür. Köy mezarlığı köyü tepeden gören yüksek bir noktada konumlandırılmıştır.

Foto 1: Mezarlığın genel görüntüsü

2.2. Yazılı Taşın Ölçüleri

Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığındaki yazılı taş beton bir blok üzerine soldan sağa doğru Latin harfleriyle yazılmış 126 sözcük ve 856 karakterden oluşmaktadır. Teknolojik

¹ 39°33'31.3"N 27°42'55.5"E

² <https://yandex.com.tr/harita/> adresinden alınan harita tarafımızca yeniden düzenlenmiştir.

³ Yazılı taş ile ilgili belgeleme öncesi ve sonrasında bilgisini ve yardımını esirgemeyen Kavakbaşı köyü sakini Sayın Mehmet PINAR'a teşekkür ederim.

yöntemlerle mezar taşı yapımcısı tarafından granit mermer üzerine karakterler oyulduktan sonra karakterlerin içleri siyah boya ile boyanmıştır.

Yazılı taştaki karakterlerin boyları 3-5 cm; aralıkları 1-2 cm'dir. Yazılı taşın boyu 94 cm olup genişliği ise 133 cm'dir. Kenar genişlikleri ise 25 cm'dir. Taş yeni dikildiğinden dolayı herhangi bir yıpranma belirtisi görülmemiştir.

Foto 2: Yazılı taşın genel görüntüsü

2.3. Yazılı Taşın Metni

Yazılı taşın metninde vurgulanmak istenen ifadeler büyük harf karakteriyle yazılmıştır. İmla ve noktalamaya kısmen dikkat edilmiştir. Metni şu şekilde dikkatlere sunmak mümkündür:

GÖKTANRI TÖRESİNİN İZBASARLARI, GÖNÜL ERLERİ,
BÜYÜK HUN, GÖKTÜRK, TÜRGİŞ DEVLETİ, ULUĞ SOULU HAN'IN EVLATLARI,
SEMERKAND, BUHARA, NUR KASABASI SAHİPLERİ,
OĞUZ'UN GÖKHANOĞULLARI'NIN, ÇEPNİ'NİN YILMAZ UÇBEYLERİ,
OĞUZ YABGU, ASLAN YABGU OĞLU KUTALMIŞ BEY
DANIŞMEND'İN, KARESİ'NİN, ERTUĞRUL'UN YİĞİT GAZİDERVİŞLERİ,
ULUĞ ALAADİN'İN, YUNUS MÜKRİ'NİN, KÖSE SÜLEYMAN'IN
FEDAKAR ALPERENLERİ;
KUVAYİ MİLLİYE'NİN GÖRÜNMEZ NEFERLERİ

Gökkubbe çökmeden yağız yer yarılmadan, Kanınız, canınız ve sabrınız pahasına yürütegeldiğiniz bu davanın; MUHAMMED MUSTAFA'NIN NÜBÜVETİ, ALİ'YÜL MÜRTEZA'NIN VELAYETİ ile doğrultulup güçlendirildikten sonra; ALEME NİZAM verme hedefinde ulaştırdığımız (Japon Denizi'nden Manş Denizine) en üst nokta için sizlere SONSUZ şükranlarımızı sunarız. Töre'nin; Hayalimizin daha ilerisine, Yerkürenin NİZAMI ile evren SONSUZLUĞUNA, hükmetme hedefine ulaşması için coşkuyla ve emin adımlarla yürümeye devam edeceğimize, And olsun. And olsun. And olsun, Ocağınız kutlu RUHUNUZ RAHAT OLSUN. Derin şükran ve özlemlerimizle 20.02.2019.

2.4. Yazılı Taştaki Eski Türk Kültürüne Ait İzler

Kültür, insanın oluşturduğu ve insanlar arası her türlü etkileşim sonucunda ortaya çıkan bütün somut veya soyut ürünler olarak tanımlanabilir. Kültür toplumdan topluma değişebilmektedir. Ya da her toplumun kendine özgü bir kültürü bulunmaktadır.

Kültür nesilden nesile sözlü ya da yazılı olarak dil aracılığıyla aktarılır. Kültür bir tarihsel mirastır. Kişiler kültürel ortama doğmakta ve kültür ya da kültür ürünleri ile diye adlandırılan somut-soyut, sözlü-yazılı, maddi-manevi nitelikte ya da davranış kalıbı şeklinde birçok olgu ile karşılaşmaktadır (Köktürk, 2015, s. 249).

Mezar taşları da somut kültürel miras içinde değerlendirilmektedir. Üzerindeki grafiksel dil öğeleri, damgalar veya kavram işaretleri olan bu taşlar ziyaretçilerine bir şeyler anlatmaktadır. Köklü bir mezar geleneğine sahip Türk boy ve toplulukları için günümüzde de mezarlıklar önemli ziyaret alanlarındandır. Bu sebeple olsa gerek Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlık alanının orta kısmına Çepni boyunun Türk dünyasına bakışını / hislerini yansıtan bir taş dikilmiştir. Anılan yazılı taşın metni, içerisinde, eski Türk inancı, önemli Türk şahsiyetleri, eski Türk şehirleri ve költlerine dair bazı izler barındırmaktadır.

2.4.1. Gök Tanrı

Yazılı taş, “Gök Tanrı töresinin izbasarları, gönül erleri, Büyük Hun, Göktürk, Türgiş Devleti, ULUĞ Soulu Han’ın evlatları, Semerkand, Buhara, Nur Kasabası sahipleri, Oğuz’un Gökhanogulları’nın, Çepni’nin yılmaz uç beyleri, Oğuz, Yabgu Aslan, Yabgu oğlu Kutalmış Bey Danişmend’in, Karesi’nin, Ertuğrul’un yiğit gazi dervişleri, Uluğ Alaadin’in, Yunus Mükri’nin Köse Süleyman’ın fedakâr alperenleri; Kuvayımilliyenin görünmez neferleri!” hitap / seslenme bloğuyla başlamaktadır. Bu bloğun başında “Gök Tanrı töresinin...” şeklindeki tamlayan unsuru Türk boy ve topluluklarının eski inanışlarına dair önemli bir varlığı işaret etmektedir.

Tanrı’nın “yüceler yücesi” olduğuna inanan Türk boy ve toplulukları onu hep göklerde, gökyüzünde, yükseklerde düşünmüşlerdir. Bunun için de O’na “gökyüzünde / yukarıda, tанда / üstte bulunan” anlamlarına gelen Tanrı sıfatını yakıştırmışlardır (Alyılmaz, 2015, s. 322).

İlk büyük Türk imparatorluğu (Büyük Hun) devrinden sonra tanrıların en büyüğünün Gök Tanrı olduğuna inanılmıştır. Bu büyük Tanrı, Türk hakanlığına giren bütün muhtelif uluslar için müşterek költ olmuştur. Orta Asya’da devlet kuran sülalelerin hepsinde Gök tanrı költünün bulunduğunu Çin kaynakları tespit etmişlerdir. MÖ II. asırda büyük imparatorluk kuran Hun Türklerinin Gök Tanrıya inandıklarına dair Çin kaynaklarında haberler vardır (İnan, 1986, s. 16). Gök Tanrı, Türk boy ve toplulukları için en kutsal varlıklardan birisidir.

Şamanizm’in en önemli unsurları; Gök Tanrı, güneş, ay, yer, su, ateş-ocaktır. Hun Dönemi’nde Gök Tanrı’ya kurbanlar sunulduğu da bilinmektedir. Köktürk Kağanlığı ve Uygur Kağanlığı dönemlerine ait yazıtlardaki ifadelerde Gök Tanrı veya tanrı kavramı işaretleri sıkça bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni II. Köktürk Kağanlığı Dönemi’nde dikilen Orhun Yazıtları’ndadır. Yazıtlarda Tanrı, yaratıcıdır:

teñri teg : **teñride** : bolmış : türük : bilge : kagan : bu ödke : olurtum: *Tanrı tarafından yücelerde yaratılmış olan (ben) Türk Bilge Kağan bu zamanda tahta oturdum* (BK K 1; Alyılmaz, 2005, s. 139; Tekin, 2014, s. 20).

Gök Tanrı'nın önemli vasıflarından birisi kut ve kader yani bahtı veriyor olmasıdır. Çoğu kez şu iki ifade, doğrudan tanrının adının ardından gelir: "Tengrinin buyruğu üzerine" ve "kut ve ülüg sahibi olduğum için bunu yapabildim". Kut en azından Tanrı tarafından onaylanmalı ya da insanlara onun tarafından verilmelidir. Eğer bir hükümdar görevini yapmazsa Tanrı kutu onaylamaz (Roux, 2011, s. 129).

Gök Tanrı, Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığındaki yazılı taşa olduğu gibi coğrafya veya dil farklılaşsa da / yeni bir din benimsense de nesilden nesile dil aracılığıyla aktarılan kültürün somut örneği olarak Türk boy ve toplulukları için kutsal ya da önemli olan mekânlarda yaşamaktadır.

2.4.2. Eski Türk Şehirleri

Türk boy ve toplulukları bazı araştırmacılar tarafından göçebe ve mimari eserler bırakmayan kitleler olarak tanımlanmıştır. Eski Türk dili yadigârlarında ve yazılan önemli seyahatnamelerde Türk şehirlerine ait birçok bilgi bulunmaktadır.

Yazılı taşa bahsedilen Buhara ve Semerkant önemli Türk şehirlerindedir. Bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan ve Eski Türk dili kaynaklarında adı "Semiz Kent" olarak geçen Semerkant'ın tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ancak konuyla ilgili araştırmacıların çoğu, buranın (Marakanda'nın / Ulu Şehir'in) MÖ Soğdların başkenti olduğunu; Aleksandr İskender (Büyük İskender) tarafından MÖ 329 yılında ele geçirildiğini; 712 yılında Araplar tarafından (Kuteybe b. Müslim tarafından) fethedildiğini; IX-X. yüzyıllarda Samaniler yönetiminde parlak bir dönem yaşadığını; XI. yüzyılda Karahanlıların; 1089-1130 yılları arasında Selçukluların, XII. yüzyılda Karahıtayların ve Harzemşahların egemenliği altına girdiğini kaydetmektedirler (Alyılmaz, 2002, s. 307).

Eski bir Köktürk kenti olan Semerkant, Cengiz Han tarafından yıkılsa da Timur tarafından yeniden inşa edilerek Türk dünyası için bilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir.

Yazılı taşa bahsedilen Buhara da Özbekistan sınırları içerisinde. Türk tarihi açısından önemi doğu ve batıyı İpek Yolu vasıtasıyla bağlamasıdır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra Türk-İslam medeniyetine ev sahipliği yapmıştır. Cengiz Han'ın Mâverâünnehir'de ilk aldığı şehirlerden biri Buhara olmuştur. Şehir 4 Zilhicce 616 (10 Şubat 1220) tarihinde Moğol orduları tarafından işgal edilip yağmalanmıştır. Kalesi ise on iki gün dayandıktan sonra teslim olmuştur. Bu arada çıkan bir yangında Cuma Mescidi ile tuğladan yapılmış bazı binaları dışında şehrin tamamı yanmıştır. Bununla beraber şehir çabucak kalkınmıştır. Ögedey devrinde büyük ve kalabalık bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir (Şeşen, 1992, s. 364).

Yazılı taşa Türklerin hükmettiği ve medeniyet merkezi olan bu şehirler günümüzde de anılan ve özlenen şehirler olarak zihinlerde yaşamaya devam etmektedir.

2.4.3. Yazılı Taştaki Kişiler

Yazılı taşa Oğuz boylarının atası Oğuz Kağan ve onun oğlu Gök Han'dan türediklerine inanılan Çepniler için önemli Türk büyüklerinin isimleri sıralanmıştır. Oğuz Kağan tüm Oğuz boylarının yaratıcı atasıdır. Özellikle mitolojik unsurlar barındıran Uygur harfli *Oğuz Kağan Destanı*'nda olağanüstü evlilikler yapıp birliktelik yaşayan Oğuz Kağan'dan kutlu çocuklar meydana gelmiştir. Çepni Üçok kolundan Gök Han'ın dört oğlundan birisinin adıdır (Togan, 1982, s. 51). Çepnilerin kökenlerini dayandırdıkları Oğuz Kağan, yazılı taşa ilk anılan kişilerden olmuştur.

“Kutlu, mübarek, uğurlu” anlamında bir isim olan Kutalmış, kaynaklardaki yazılışına göre “Kutulmuş, Kutlamış” gibi şekillerde de okunabilmektedir. Kendisi Süleyman Şah’ın babasıdır. Oğuz Kağan’dan sonra metinde Türk tarihi için -özellikle Anadolu Türk tarihi için- önemli olan Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleyman Şah’ın babası Kutalmış Bey de Türk tarihinin önemli isimlerindedir.

Karesi Bey, Balıkesir ve civarında kurulan Karesioğulları Beyliği’nin kurucusudur. Coğrafi yakınlık sebebiyle ismine yer verildiği söylenebilir. Ertuğrul Bey, Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi’nin babasıdır. Hem Selçuklu’yu hem de Osmanlı’yı kuran kişilerin babaları Çepnilerin nazarında önemli şahsiyetlerdir. Çünkü Çepniler Anadolu’nun Türkleşmesinde ve fethinde önemli rol oynamışlardır.

Uluğ Alaaddin olarak ifade edilen kişi Alâeddin Keykubat’tır. Şüphesiz Anadolu Selçuklu Devleti en parlak devrini onun yönetiminde geçirmiştir. Alâeddin Keykubat, âlimlere çok değer verip onları himaye etmiştir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Abdüllatîf el-Bağdâdî, Necmeddîn-i Dâye, Kâniî-i Tûsî, Sultânülemâ Bahâeddin Veled ve Ahî Evran gibi âlim, mutasavvıf, edip ve şairler onun zamanında Anadolu’ya gelmiş, ilgi ve itibar görmüştür. Tarihe yakın ilgi duyduğu, Nizâmülmülk’ün *Siyâsetnâme*’sini, Gazzâlî’nin *Kimyâ-yı Sa’âdet*’ini ve Keykâvus b. İskender’in *Kâbûsnâme*’sini okuduğu kaydedilmektedir (Sümer, 2002, s. 359).

Hacı Bektaş Veli Vilâyetnâmesi’ne göre Yunus Mukrî’nin, Çepni boyunun ulularından olduğu bilgin, üstün, olgun ve hafız olduğu bilgisi yer almaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 26). Köse Süleyman Ocağı’nın merkezi durumundaki Balıkesir’e bağlı Kavakbaşı köyünde ocağın hizmetlerini yürüten kişilerle yapılan görüşmelerde, Köse Süleyman’ın kimliğiyle ilgili elde edilen bilgiler yukarıda verilen bilgilerle örtüşmektedir. Enver Yüksel Dede, Köse Süleyman’ın soyunun İmam Rıza’ya dayandığını söyleyerek şöyle bir şecere vermiştir: İmam Rıza’nın oğlu İsmail, İsmail’in oğlu İbrahim, İbrahim’in oğlu Yunus Mukrî, Yunus Mukrî’nin oğlu Köse Süleyman. Ocağın son dedelerinden Enver Yüksel, Köse Süleyman’ın Hacı Bektaş’la çağdaş olduğunu ve Hünkâr’dan icazet aldığını söylemektedir (Şahin, 2012, s. 114). Çepniler için önemli bir lider olan Yunus Mukrî ve onun oğlu Köse Süleyman, Çepni kültürünün önemli şahsiyetlerindedir.

2.4.4. “gök kubbe çökmeden yağız yer yarılmadan” Zarf-Fiil Öbeği

Köl Tigin Yazıtı’nın doğu yüzünde geçen söz konusu ifade Türkler arasında belki de Orhun Yazıtları’nın en bilinen cümlelerindedir. Günümüzde formel bir kalıp şekline bürünmüştür. Cümlenin Bilge Kağan Yazıtı’ndaki orjinal şekli şöyledir:

türk : oguz : begleri : bodun : eşidiñ : üze : teñri : basmasar : asra yir : telinmeser :
türük : bodun : iliñin : törüñin : kim artatı : udaçı erti: (Ey) Türk Oğuz beyleri (ve)
halkı, işitin! Üstte gök çökmedikçe, alttaki yer delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin)
devletini ve yasalarını kim yıkıp bozabilirdi? (KT D 22; Alyılmaz, 2005, s. 45;
Tekin, 2014, s. 56-57).

Yazıtın kompozisyonu içerisinde doğu yüzünün ilk on altı satırında emir ya da gelecek zaman hâkimdir. Daha sonra bilinen geçmiş zaman kipine geçilerek millet için refah seviyesi düşmeye başladığında muhatabın kendine gelmesini sağlamak için çok bilinen yukarıda anılan ifade kullanılmıştır.

Yazılı taşta bu ifadeye yer verilmesi Çepni kültürünün Orhun Yazıtları’na verdiği önemi ve Çepnilerin yazıtların içeriğine hâkim olduklarını kanıtlar niteliktedir. Eski Türk dilinin en

önemli yadigarlarından olan Orhun Yazıtları'ndaki ifadelerin günümüz Türk boy ve topluluklarında çeşitli şekillerde yaşaması eski Türk kültürünün dil aracılığıyla yayıldığına göstergesidir.

2.4.5. Ocak Kültü

Günümüzde “ocak” Alevilik inancında olan Türk boy ve topluluklarında birlikteliği / dayanışmayı sağlayan dinî liderlerin soyunu / kökenlerini belirlemede rol oynayan önemli bir kurumdur. Ocak kavramı eski Türk inancında ve Şamanizm'de önemli unsurlardandır. Ocak ile ateş daima beraber anılmıştır. Türk boy ve topluluklarında ateşin temizleyici ve kutsal olduğuna inanılır. Ocağın kutsal sayılmasında ateşin rolü olup değişen yaşam koşullarıyla beraber törenlerde dışarıda yanan ateş evdeki ocakta yanan ateşe indirgenmiştir (Ekici ve Öger, 2007, s. 1359). Mert (2009) de eski Türk inancı hakkında şunları dile getirmektedir: “Geleneksel Türk dininde kutsal sayılan öğelerden biri de her şeyi temizlediğine, kötü ruhları kovduğuna inanılan ve (Kök)tengri'ye doğru yükselen ateştir” (Mert, 2009, s. 78).

Ocak, ev veya çadırın en saygıdeğer yeri olarak görülür. Ocak sözcüğü aynı zamanda soyun devamı anlamını da içerir, “ocağı sön-” sözünde olduğu gibi; bu sözle bir ailenin soyunun tükendiğine mahkûm edildiği ifade edilir (Boratav, 2012, s. 135).

Ocağa ve ateşe tükürülmez ve onlara karşı yukarıda izah edildiği şekilde Aleviler hususi merasim ifa ederler. Keza ocakta ateş söndürülmez, ocak içine bakarken esneyen adamın ağzı çarpılır. Çünkü orada ocak anası bulunur ve kendisine hürmet edilmesini ister (Yörükân, 2014, s. 89). Ocak kültü Türk boy ve topluluklarında kültürel bir miras olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Ayrıca Türk dünyasında üretilen edebî eserlerde de kendine yer bulmuştur. Karapapak Türklüğünü temsil eden en önemli şahsiyetlerden Valeh HACILAR'ın “Herşenin Ocağı” adlı eserinde ocak kültü önemli bir kavram olarak yer almıştır. Herşenin Ocağı'nda kadının kocasına fırlattığı bir parça ateş (köz parçası), ziyaretgâha çevrilip, ailesine yarar sağlar; bir anlamda ceylan sütünün yerini tutar (Hacılar, 2009, s. 84, Alyılmaz, 2003).

İslamiyet'ten önceki ocak-ateş kültü İslamiyet'ten sonra ehl-i beyte yüklenerek onların soyundan gelen kişiler ocak olabilmekte ve dedeler genellikle bu ocaklardan çıkmaktadır. Alevilikteki ocak anlayışıyla eski Türk inancındaki Şamanizm'in benzeyen tarafları vardır. Alevi ocaklarında dedelik kalıtımsal yolla devredilirken kamlıkta da kam neslinden olmak gerekir.

Türk kültüründe ateşle başlayan kutsallık zamanla onun mekânı olan ocağa geçerek ve ocağın koruyucu rolü üstlenmesiyle külte dönüşmüştür. Coğrafya ve inanışlar değişse de eski Türk kültürüne ait unsurlar günümüz boy ve topluluklarında yaşamaya devam etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Mezarlar, Türk yaşayışı ve inancında ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Mezarlar, Türk dünyasının farklı bölgelerinde farklı inanışlarda olan Türk boy ve topluluklarının kültürel ve sanatsal değer taşıyan eserleri olup eski Türk kültürüne ait izler taşırlar. Söz konusu kültürel öğeler Türk dünyasını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmektedir. Aynı zamanda mezarlar içerdiği eski kültürlere ait öğelerle geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurmaktadır.

Eski bir Oğuz boyu olan Çepniler, hem inanışlarıyla hem de uygulamalarıyla eski Türk kültürüne ait birçok unsuru yaşatmaktadırlar. Bu kültürle ilgili bir örnek de Balıkesir Kavakbaşı köyü mezarlığında bulunan yazılı taşır. Mezarlığa ziyarete gelen kişilere hem eski Türk kültürüne ait unsurları hatırlatan hem de Türklüğün önemli liderlerini ve temsilcilerini

Eski Türk Kültürüne Ait İzler

anımsatan söz konusu taş, kültürü bu yolla muhafaza eden ve bildiren nadir örneklerdendir. Yazılı taşta Gök Tanrı, eski Türk şehirleri, tarihi Türk şahsiyetleri, Orhun Yazıtları'ndan bir ifade ve ocak kültü gibi eski Türk boy ve topluluklarının yaşamlarında önemli yere sahip somut ve soyut öğeler tespit edilmiştir.

Bu araştırmada tespit edilen yazılı taş gibi diğer boy ve topluluklarda böyle bir taşın olup olmadığını araştırılması Türk kültürü için önem arz etmektedir. Ayrıca şehir merkezlerine uzak nüfusu az olan yerleşim birimlerindeki mezar taşlarının envanterlerinin çıkarılmasının Türk dilini ve kültürünü daha da zenginleştireceği öngörülmektedir. Yaşayan kültürle kadim kültür arasında bağlantı kuran somut ve soyut kültür miraslarının herhangi bir coğrafyanın herhangi bir yerinde olabileceği unutulmamalıdır.

Mezar taşlarının epigrafik ya da belirlenen başka yöntemlerle belgelenmesinin, bunlarla ilgili akademik çalışmalar yapılmasının Türk diline ve kültürüne farklı bir açıdan olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Anılan belgelenmeler Türk dili ve kültürü ile ilgili kurum ve kuruluşlarca desteklenen projelerle hayata geçirilmelidir.

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (2002). Eski Türk şehirleri ve Semerkant. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 20, 303-311.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay Kitap Yayın Dağıtım.
- Alyılmaz, C. (2011). Eski Türk mezar geleneği ve Bursa'daki türbeler. *Bursa Şehrengizi Bildirileri Kitabı*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek yolu kavşağının ölümsüzlük eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2016). "Gobu"stan'ın gizemi (Kıpçaklara giden yol). Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2016). Kosova ve Makedonya'daki Osmanlı dönemi mezar taşlarının bugünkü durumu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 56-93.
- Alyılmaz, S. (2003). *Borçalılı bilim adamı, eğitimci, şair Valeh Hacılar hayatı-sanatı- şiirleri*. Ankara.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve semboller anatanrıça ve doğurganlık sembolleri*. İstanbul.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. Ankara: BilgeSu.
- Çoban, İ. (2017). İslam Türkay'ın 'Türk oğlu Türkem men' başlıklı şiirinin Orhun yazıtları ile metinlerarasılık bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4). 2232-2255.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Diyarbakirli, N. (1991). Türklerde mezar yapısı ve defin merasimleri. *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan, XXVIII/1-2*, 53-62.
- Ekici, M. ve Öger, A. (2007). Türklerde ocak kültü ve bu kültürün Alevilik inancına yansımaları. *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni*, 1357-1367.

- Elizade, R. (2008). *Azerbaycan folklorunda tebiet kultları*. Bakü.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Vilayetname / manakıbı Hünkâr Hacı Bektaşî Veli*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hacılar, V. (2009). Karapapak Türk mitolojisi üzerine araştırmalar. *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 49, 83-92.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köktürk, M. (2015). *Kültürün dünyası*. İstanbul: Hece Yayınları.
- Köprülüzâde, M. F. (1925). Oğuz etnolojisine dair notlar. *Türkiyat Mecmuası*, 1, 185-211.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından tes - tariat - şine us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Ögel, B. (1998). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. C 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Z. (1996). *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin soykütüğü)*. Ankara: Simurg Kitapevi.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. (çev. Musa Y. Sağlam). Ankara: BilgeSu.
- Sağol Yüksekaya, G. (2009). *Türklerde ölümün algılanışı "ölmek karşılığı kullanılan kelimelerden hareketle" uçmağa varmak kitabı*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Sümer, F. (1992). *Çepniler Anadolu'nun Türk yerleşmesinde önemli rol oynayan bir Oğuz boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2002). Keykubad I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, 358-359.
- Şahin, H. İ. (2012). Batı Anadolu Çepnilerinin ocağı; Köse Süleyman ocağı ve günümüzdeki durumu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63, 111-126.
- Şahin, H. İ. (2013). *Çepniler tarih inancı ve halkbilimi*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- Şeşen, R. (1992). Buhara. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 6, 363-367.
- Tekin, T. (2014). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz destanı Reşideddin oğuznâmesi, tercüme ve tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yörükân, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Extended Abstract

Graveyards are important cultural sites that remind mankind of the temporal of the world. Gravestones are valuable guides that remind the interlocutor of the afterlife and reveal the truth of death.

In Turk's life and belief, graveyards have a different place and importance. The belief that life will continue after death has always remained alive, even though they belong to

different religions in Turkish tribes and communities. For this reason, the graveyards were considered as a home. In the Turkish States established both before and after history, there is an idea of making a home for the person who has attained eternity. According to belief, death is a means of achieving eternal life. The gravestones do not only contain information about the deceased. Graphical language elements and writings on the gravestones provide researchers with information about the language and culture of that community.

Some graveyards belonging to Turkish tribes and communities have symbolic inscribed stones that reflect the world view of the inhabitants and the deceased, which were built by the people living in that region and which reflect the common view of all the graves to their visitors. With this study, the inscribed stone in the Balıkesir Kavakbaşı village graveyard was intended to identify elements belonging to the ancient Turkish culture.

The inscribed stone in the graveyard of Balıkesir Kavakbaşı Village, which is the subject of the study, was built by the inhabitants of the village belonging to the Çepni tribe of the Oghuz who have Alevi-Bektashi faith. The Çepni tribe belongs to the Üçok arms of the Oghuz. The oldest written source of information about Çepni is Dîvanu Lugati't-Türk. The second work of information about Çepni is Camiü't-Tevârih. In the Şecere-i Terâkime written by Ebulgazi Bahadır Han, the word Çepni is described as brave, heroic, and it is stated that the sacred bird of this tribe is umay.

The oldest records about the arrival of the Çepni in Anatolia belong to the twelfth century. The inscribed stone is located in the Kavakbaşı Village (Bahçedere) graveyard located about a one-twentieth kilometer of the Balıkesir-Savaştepe road within the borders of Balıkesir-Altıeylül district. There are about 30 villages in Balıkesir inhabited by the Çepni tribe. Kavakbaşı village is one of these villages.

The properties of the inscribed stone are as follows: it consists of 126 words and 856 characters written in Latin letters from left to right on a concrete block. The length of the characters in the inscribed stone range from 3-5 cm to 1-2 cm. The length of the inscribed stone is 94 cm and the width is 133 cm. Edge widths are 25 cm. Elements of ancient Turkish culture found in inscribed stone; “Tengri, ancient Turkish cities, historical Turkish personalities, an expression from the Orhun Inscriptions and cult of the seedbed.”

After the era of the First Great Turkish Empire (Great Hun), It was believed that the greatest of the Gods was the Tengri. This great God became a common cult for all the various nations that entered the Turkish Kingdom. The expressions in the written stone reflect the influence of the respect of Tengri and belief in Tengri in Turkish tribes and communities from generation to generation. Today Bukhara and Samarkand are important old Turkish cities located within the borders of Uzbekistan. The two cities in question, one of the most important cities of the ancient Turkish civilization, are places of importance and not forgotten because they are ancestral lands.

The inscribed stone contains persons of importance to Turkish culture such as “Oğuz Kağan, Kutalmış, Karesi Bey, Alaaddin Keykubat.” These people are common ancestors of the Turkish tribes who came to prominence with their heroism and intellect in Turk mythology and history.

“gök kubbe çökmeden yağız yer yarılmadan ...” the expression is mentioned in Orhun Inscriptions. This expression on the inscribed stone proves the importance of the Çepni culture to the Orhun Inscriptions and that they have mastered the content of the inscriptions.

Cult is seemed an important institution among the community that plays a role in determining the lineage/origins of religious leaders who are of Alevi faith in Turkish stature and communities that provide togetherness/solidarity.

As a result, graveyards have an important place in Turks’ life and belief. These places where Turkish language and culture live reflect the world view of the community to which they belong.

